

Лазар Комарчић

ДВА АМАНЕТА

Роман

PORTALIBRIS

Лазар Комарчић
ДВА АМАНЕТА

Copyright © PortaLibris, 2016.

Сва права задржана укључујући право на репродукцију
у било ком облику у целости или делимично.

Посвета Михаилу Павловићу

*Да није оних свећлих каракџера
што својим неуморним радом, својим узорним
животом,
својим њавриоиским делима, као њрави свешћеници,
служећи у олџару милосрђа и ошће човечности,
камен њо камен узиђују у величанствени храм
њравој човековој ојредељења;
– да није њих њлеменићих људи,
не би било њројреса људској..
Једној њако њлеменићој души,
једној њако доброчиној руци – што на време сћиже
да њрихвати срјску нејач, да њомојне срјску сиротињу,
срјску школу, срјску књију, – шеби
МИХАИЛО ПАВЛОВИЋУ
њисац њосвећује
ово своје дело.*

I

Беше то дивна позна јесен. Последњи дани месеца октобра. Цела је природа пламтела у чаробној вечерњој позлати.

Душа ми је била, да у то доба изађем на Калемегдан. Сео бих на коју клупу и посматрао како пожутело лисје, само од себе, с грана полеће. Куд? – Своме вечном боравишту.

Једнога вечера нађем тамо и веселог Љубишу. Нисам га видео бог зна од кад. Страшно се променио. То више није био онај Љубиша. У лицу блед, учмао, свео, а само на јагодицама нешто модрикасте румени. Он сав сув – као грана; ноге – штапови, а руке – кожа и кости; прсти танки, подужени, више модрикасти. Али очи – оно му се бело чисто светли; а кад погледају – као да нешто хоће, као да нешто ишчекују... Заморене.

Он ме није опазио. Загледао се у једну гомилицу свијорена лисја, што се њим шаликао тијан поветарац. Његове мисли беху утонуле у ту несташну игру вечерњега ветра са сухим јесењим лисјем.

Љубиша је мој школски друг. И он је, одиста, био редак друг и по доброту свога срца, и по племенитости своје душе, и по питомости своје нарави. Сви смо га волели – сем оног проклетог Кузмана. А кога је могао још и Кузман волети?... Она оличена злоба и ненавист! Сви

смо га се отресали, али би се он уз нас сам причипио. Где би се год два наша друга састала, ту је и Кузман трећи. Неки су га прозвали: „безобразна крља”.

И Љубиша чак и њега није мрзео. Жалио је само што је такав. Сиромах Љубиша! Баш је био добар – као добар дан у години. Кад му оно мало пара од куће дође, ко му год поиште, он не уме да каже: не дам. Даје док има, а кад нестане, он се онда и сам почне мучити и белајисати. Стид га је да потражи и оно своје, а то ли туђе.

Кад би овако куд отишли да се провеселимо, и он би радо с нама пристао. Он није марио ни да пије, ни да пева, ни да игра. Сео би у какав крајичак, да само нама не смета, па би ту одбијао своје густе и плаве котурове дима и посматрао их, како се полако увис дижу, како се ере и један у други смотавају и напослетку некуд у незнан ишчезавају.

Сутрадан, кад би се о томе повела реч, он би тек ка-зао: „Па шта, ми смо се синоћ баш лепо провели! Ја сам бар био расположен што ретко кад”.

Љубиша је био велики мислилац, те нам је стога, по-кашто, изгледао ћутљив и – расејан.

Још као гимназиста радо је говорио о звездама. У јед-ној је прилици још онда рекао: „Гледати у звезде – то је гледати у вечност... Ала нам се оне озго смеју!... Смеју се нашим рачунима, нашем бројању, нашим математичким формулама... Смеју се нашим секундима, нашим саха-тима, нашим данима, годинама, вековима!... Ми пребра-јамо оно, што је безбројно; ми премеравамо оно, што је бескрајно!”

Било их је који су мислили да је он мало дирнут, или, у најмању руку, да је на путу да га та несрећа снађе.

Овако ружан глас као да је први пут изишао из уста Кузманових.

Истина, у једној је прилици Љубиша скочио и, усред другог разговора, повикао: „Море, људи, да ли сте се ви који год пут запитали: откуд смо дошли на овај свет?... Где смо били пре нашег рођења?... И шта ће бити с нама после наше смрти?!”

– Овај је већ почео увелико да зри! – шану ми на ухо Кузман и сатански се стаде кезити.

Љубиша га оштро погледа. Као да му је у душу завирио. Кузман обори очи. Рђа једна! Пре један сахат савијао се око Љубише као ченгија, док му не искамчи четири динара на зајам; а, бош посла, вратио му их је о куковом лету.

* * *

Једно вече неко из дружине предложи, да би добро било да се тога вечера мало где провеселимо; а, рече, вече је тако тихо и благо.

– Вала, и нисмо одавно – рећи ће Дако.

– Сад у недељу биће равно месец дана – прихвати Гргур.

– Једна читава вечност! – повика Зубан.

– А – „овај живот не траје хиљаду година” – отпеуши Перивоје.

– Ја предлагем да се предлог прими акламацијом! – повика Душан.

– Прима се! – прихватише сви у један глас.

– Е, али најпре да видимо, како стојимо с муницијом – примети Дако.

– Наравно!... Без муниције поћи у тако страховит бој, то је колико унапред изложити се неизбежном поразу – додаде Гргур.

– За муницију се ич не брините! – повика Кузман, а преко уста му прну лолински осмех... Љубиша је јуче добио од куће 120 динара... Ову овчицу ваља што пре острићи. Иначе ће она сама своје руно разнети по којекваком трњу.

– Ти се то као ругаш, угурсузе један!... Добио је Љубиша, али нисмо добили ја и ти – повика Дако.

А Гргур заману руком и умало што га не звизну преко зуба.

Кузман се оде церекати. Он је тако све и примао и одбијао на шалу.

– А, гле, истина, па Љубиша није дошао. А, без њега се овако важно питање не сме решавати – рече Зубан.

– Ја се без Љубише нећу ни маћи одавде – додаде Перивоје.

– Кад ми он не седи и не одбија своје димове, ја то весеље не рачунам ни у што – учини Гргур.

– Море, добро је то све, али, одиста, од нашег вечерашњег весеља не може бити ништа, ако нам у помоћ не притече Љубишина кеса – рећи ће Душан сасвим озбиљно.

– И она вам стоји на расположењу – повика један звонак глас.

То је био глас Љубишин.

– Живео Љубиша! – заори се са свих страна.

– А требало је да викну, живела Љубишина кеса – шану ми опет Кузман и оде се подругљиво кезити.

* * *

Дуго се већало, где да се ово вече проведе. Сваки је вукао на своју страну. Дако је наваљивао да се иде у гостионицу код „Белог зеца”.

– Све му је, брате добро, вели он, а што су му сад нови тапети, то нигде нема. Чисто се преливају у оној златно-плавкастој боји; па после, да му видите нове лустере!... Ту неки дан их је наместио. Лепши су, Боже ме опрости, но они у нашој Саборној цркви.

– Код „Белог зеца” ретко се кад може добити „екстра” соба, а без тога нема правог весеља. Ми хоћемо да се за наш рачун проведемо, а не да својим песмама забављамо остали свет – приметиће Зубан.

– Онда да идемо „Младој кошути”. Колико нас је год овде, сваки може добити по екстра собу – учини Перивоје.

– Знам и зашто. Синоћ је тамо дошла „Темишварска перла” – шапуће ми на ухо Кузман.

– Батали!... Каквој „Младој кошути”?!... Тамо не ваља вино. Ко хоће да иде два-три дана као брљива овца, тај нека гласа за Перивојев предлог – рећи ће Душан.

На то ће опет Кузман:

– А, ха... Овај ће сад предложити гостионицу код „Три руже”. Лудак један! Запала му за око Сомборчева Пела... Будала! Она га вуче за нос – као Цига „Мартина”.

– Шта би нам, на пример, фалило, да одемо нашем старом познанику, Пери Сомборцу... У гостионици код „Три руже” управо не знам шта је боље: пиће или мезе, удобност, или послуга; а и цена му је увек умерена – окрете Душан.

– Кажем ли ја теби – повика Кузман и муну ме песницом у слабину. И онда ће он устати.

– Браћо, ми овде можемо осванути, погађајући се, где да проведемо ово вече, а време пролази, а време је новац... Зато ја предлажем да ово питање реши наш брат Љубиша.

– Браво, Кузмане... Прима се... Љубиша има реч! – повикаше сви углас.

– А ја је уступам своје пријатељу Кузману – рече Љубиша немарно, и онда одби један густ котур дима, па га стаде посматрати, како се постепено шири и увис диже, док се одједном изери и начини се један грдан параграф, али у тај мах самим боком удари о греду на таваници, па се ту раздвоји на две поле, те један крај оде на једну, а други на другу страну.

– Е, онда, ја предлажем гостионицу код „Златног пауна” – повика Кузман и на ме ђаволасто кресну оком.

Љубиша се живо окрете. Он стаде мерити Кузмана од пете до главе. К-узман се само кезио. Пакосно се кезио.

– Врло добро! Да идемо „Златном пауну”! – повика Дако.

– Тамо је вино, да се пред њим сакрију и она што су у „бутељама”! – прихвати Гргур.

– Да се прими акламацијом – повика Зубан.

– Прима се! – повикаше сви у један глас.

– Кукавице!... А то је само зато, што знају, да се то допада Љубиши... Пусте паре! Ко има њих, има све, па и симпатије целога света – рече Кузман неком сатанском ненавишћу.

Кренемо се. То беше, одиста, благо и тихо вече, како само може бити последњих дана месеца септембра.

Било је ведро као срче. Звезде се небом осуле као златне трепераве кокице... Дивно је било посматрати овај горостасни небески свет. „Бик” се испречио посред неба. Десно му је око овога пута било крвавије но обично. И рокове као да је већма наперио. Све би се рекло, као да се спрема да неког разбурази. И „Велики Медвед” прихватио се небеске врлети. За њим гегуца „Мали”. Види се и зашто. Тамо, од далеког истока, прикрада се „Ловац”, а за њим пристала грдна ловачка „Псина”. Па и златноперни „Орао” извио се на небеске висине. И он као да вреба – кад ће међу овим небеским непријатељима да легне крв, не би ли и њему мало стрви било ...

Лудо погледање!

Небески је свет кудикамо питомији но овај доле. Миријаде година, не, већ векова, прохујало је, а они горе један другога ни очепили нису.

Угоститељ код „Златног пауна” лепо нас дочека. Дао нам је најлепшу собу. Ону из авлије. Дако и Гргур су му вазда нешто шаптали. Ту је стојао и Кузман.

– Тако, хајдете, улаз’те сад! – повика Дако.

– Бићемо рахат. Шта ће нам оно, да нам свет завирује на прозор! – рећи ће Гргур.

И доиста, весеље се почело развијати како се само могло пожелети.

– Иде као подмазано. Да смо удешавали не би овако испало – шану ми Гргур, пун неког расположења.

И пило се и веселило се, и певало се и декламовало се; а здравицама није било краја. Дако је давао реч, а Гргур је мотрио, да се одржава ред. И декламацијама и здравицама провејавао је чист и непомућен патриотизам... Дако је наздравио Србији, а Гргур Српству; Зубан

је напио великој народној мисли, а Перивоје уједињењу свеколиког српства; Душан је наздравио новоме времену, времену напретка, времену „егзактних наука”, како он у свакој прилици има обичај да каже... Он је, поред тога, за ову здравицу надовезао још једну идеју. Он наздрави и времену великог економског препорођаја читавога човечанства. Он изјави и своје жеље, да ће се на томе пољу рада наћи и вредних пионера из редова српске омладине.

Најпосле узне чашу и Кузман. Успрси се. Завуче леву руку за прслук, а десном подиже чашу у вис. Баца лак поглед по дружини. На устима му се залепрша заједљив осмех. Он поче:

– Ја дижем ову чашу у здравље – де, погодите коме?... Не можете, а? А требало је да сте се ви те здравице сетили!... Али шта ће се, неблагодарност и заборав иду увек руку под руку. Али, опет, није ствар сасвим пропала. Ви сте сви редом здравили коме сте нашли да треба здравити, а мени, ево, у део паде, да наздравим једној новој звезди на пољу науке, и то на пољу „егзактне” науке, што рекао мој друг Душан... Дакле, браћо и другови, ја напијам ову чашу у здравље и дуг живот ономе, што сад, док ми овако цевчимо, проучава велике, још нерешене, научне проблеме; ја напијам у здравље и дуг живот ономе великом уму, који овога часа, разматра бескрајне васељенске просторије, по којима, непојамном брзином, вечито круже миријаде светова!... Ја дижем ову чашу у здравље и дуг живот поносу нашем, алему оних ретких феномена на пољу науке и гигантског открића, од којих читава покољења у доцнијим вековима добијају светлост, као од каквог васељенског сунца...

И Кузман застаде. Погледа по дружини, као да је хтео да види, да ли им је звркнуло у главу, на кога његова здравица нишани. Моји се другови почеше згледати. Очевидно је, да један другог очима питају: „Коме ли ово од нас хоће да се подсмехне ова смрдиврана?” Кузман погледа у Љубишу, а преко уста му прну онај малопређашњи осмех, осмех неке подмукле и ненавидне руге. Љубиша као да све ово није ни чуо, ни опазио. Он се још једнако забављао својим плавим котуровима дима, који су се на све стране кретали, обртали, један у други смотавали и, најпосле, ишчезавали. То беху његови васељенски светови у маломе.

– Чујмо Кузмана! – повика Дако, пун нестрпљења да чује кога се ова здравица тиче, а већ беше почео да гледа мало на разрок. То му тако дође, кад се мало расположи и – кад коме хоће црвену свилу на нос да истера.

– Де, говори, шта се кезиш, губо једна! – прихвати с друге стране Гргур, који је одавно имао нешто пик на Кузмана.

Кузман подиже чашу у вис, па ће окренути гласом оне исте потпрдице:

– Јест, браћо и другови, ја ову чашу испијам у здравље и дуг животу поносу ове дружине наше, новој звезди на пољу наше астрономије, испијам је у здравље нашем врлом другу Љубиши...

– Живео Љубиша! – повикаше сви у глас.

Дако је само ћутао. Његове се обрве беху већ набрале.

Кузман продужи:

– Живео и дочекао, да Бог да, да се макар на нашем Врачару ако не и на Врачару и на Авали, подигне најмања звездарница и да се за њу набави какав, ма и

„полован” телескопчић, те да и наш астроном Љубиша има бар парче уживања, гледајући кроз своје дурбине оне неизмерне просторије небесне и по њима просуте миријаде светова, што се у неком вечитом реду један око другог окрећу и како се један за другим на истоку рађају а на западу...

У тај мах пуче длан.

– Ти се то Љубиши подсмеваш, гаде један! – повика Дако.

– Стани де, да му ја одздравим – полети на њ Гргур.

Дако и Гргур ретко кад да бар при крају не затуре кавгу. И то Дако обично започиње, а Гргур довршава.

– Станите, браћо... Дако!... Гргуре! – повика одједном Љубиша, а с два крока стави се између ове двојице и Кузмана. – Зар су се браћа зато овде састала да један другог вређају и шамарима часте?!... Кад сте тако мислили, онда што сте мене звали?! – рече он благим, али и доста прекорним тоном.

Дако и Гргур стадоше. Окуњише се. Видели су да су прекардашили. Кузман је био блед као крпа; али се опет смеуљио. Хтео је да изгледа да он то прима у шалу; али је испод тога вирила демонска жудња, да то, у своје време, плати. Кузман се церекао, али су му се, у исто доба, доње вилице од зла и пакости тресле.

– Хоћете ли, браћо, допустити и вашем другу Љубиши, да и он једну наздрави? – упита он, а глас му је дрктао од узбуђења. Дете, дајте, наточите и мени једну!...

Зубан скочи. Напуни чашу. Пружи је:

– Ево ти, на!... Пуна је као око... Ово што сад би, истина, није било у нашем програму; али сам ја опет на страни Дакиној и Гргуровој... Овај нам угурсуз увек поквари

веселе. Њему је то давно и давно требало заварчити. Ја предлажем, браћо, да га сасвим искључимо из друштва – окрете се он осталој дружини.

– Прима се – повикаше сви, као из једног грла. Само је Љубиша стојао и своје другове посматрао погледом пуним блакости, али и погледом неке неодољиве збиље. Он узе од Зубана чашу. Дуже је у вис. У соби наста тишина. Он поче:

– Браћо, другови, пријатељи моји, ја вас уверавам да мене Кузман није увредио, и да ме он не може увредити. Кузман је мој пријатељ. И шта ви сад имате против тога? Ја мислим, да су му Дако и Гргур учинили неправду. И он се опет ено смеје.. Није увређен. Он налази да га његови пријатељи не могу увредити. Он све прима и све одбија на шалу. Стога ја молим сву тројицу да се измире... Праштање је најплеменитија одлика човекова. Приђите, дакле, и измирите се!... Нећете? ... Бојите се да се не понизите?... Па добро. Ево, чујте, ја вам кажем, да ме је Кузманова здравица веома ганула. Он је тај што је завирио у саме моје мисли, он је тај, што је погодио су чим се душа моја најрадије занима. И ја вас сад питам, шта ви имате против тога? Ви као да не знате, како је то задовољство: винути се умом у бескрајне просторије васељенске. Ето, а што да вам кријем, ја сам овога часа отуд.

Да вам је само знати, где сам био и шта сам видео!... Ја сам својим умом узлетео на највећи врхунац овога чудесног васељенског неимарства. Величанствен приказ! С те сам небесне висине видео сва сунца, све сунчане системе што су на овоме своду небесном; с те сам небесне висине видео оно, што астрономи зову сде; оно, што

ми сви замишљамо да је све; оно, што другога имена и нема него све; с те сам васељенске узвишице видео васељену... Пазите добро! Немојте да вас што збуну; јер видети целу васељену, значи видети њену безграничност, значи ограничити бескрајност, а бескрајност се не да ни видети, ни ограничити. Па шта сам ја то управо видео? Казао сам вам. Видео сам сва сунца, све сунчане системе, што су на овоме своду небесном. Није истина, да су она тако без икаква реда растурена по овој небесној пучини. Свако је сунце заузело извештан положај у овој општој заједници, а сва скупа имају један облик, облик сочивасте елипсе – налик на нашег Сатурна са својим светлим обручем, кад га на какав телескоп гледамо, само с том разликом, што је наш Сатурно са својим обручима према ономе горостасном васељенском џину, што и мајушно зрнце песка према колосалној кугли наше Земље. Оно колос-зрно трепери као да је у самим брилијантима. Наравно. У њему је смештено два читава милијуна сунаца. Славни астрономи, Хершел и Струве, мисле, да је томе зрну-колосу центар оно лепо сазвежђе на нашем небу, што се зове: „Орион“, и што је и нашем народу познато под именом: „Штапци“ А онај горостасни, двогуби појас што је око тога зрна колоса, није ништа друго до – „Млечни Пут“, наша „Кумова Слама“ И тај појас трепери својим брилијантским сјајем. У њему сија преко осамнаест милијуна сунаца! Изван ове трепераве васељенске грдосије од двадесет милијуна сунаца и сунчаних система, пукла је, свуд унаоколо, црна, бескрајна ноћ, у којој нема ни једног једитог небесног светлила. Исто се тако црни и онај празан простор између онога

зрна-колоса и његовог двогубог обруча... Гле, ја ону васељенску грдосију називам: зрном!

Па зрно, ја шта је? Само је питање: колико је то зрно? Колико је, колико је?! Па да вам кажем! Сунчана светлост, која у секунди прелази 300.000 километара простора, требало би стотинама милијуна не година, но векова, па да с једнога краја овога васељенског колоса стигне на други! Па и опет овај комплекс од двадесет милијуна сунаца, што се, по вечитим законима небесне механике, један око другог крећу, није ништа друго, до један засебни, у већем стилу небесног неимарства, сунчани систем, до једна васељенска звезда. И, ко зна, колико стотина милијуна оваквих сунчаних комплекса има у оној, нашем уму непојамној, пучини, пучини без краја и почетка, пучини што се зове: васељена?!... И од свега тога ми видимо само ову јединку! Боже, шта ја ово говорим! Та шта су још кадре да виде ове наше чкиљаве очи?! Ништа; јер шта је кадар да види онај мајушни црвић из царства инфузорије, што је на дну дна нашега свемирног океана? Ништа. Па баш да га каква сила и узнесе на океанску површину, за њ непојамну, и да одатле погледа у бескрајне небесне просторије – шта би његово око могло да види, да уочи, и једно од другог да распозна? Ништа! Стога се нисам смео ни упуштати у посматрања онога, што је вековима мутило умове највећих светских мислилаца и што баца у несвест свакога, који се усуди да изван ових граница пође.

И Љубиша мало застаде. Гледао нас је оним својим благим погледом. Као да је хтео да докучи да ли смо бар приближно појмили огромност, не огромност, већ

бесконечност васељенину. После тога настави, али с неким суморним осмехом:

– Ала су ненасите жеље човекове! Да видите шта ми се било прижељкало, кад сам с оног небесног врхунца посматрао оног васељенског џина од двадесет милијуна сунаца! Прижељка ми се, да међу њима нађем наше Сунце. Ето, то је једна пуста жеља! Хершел и Струве, проучавајући поједине групе звезда и положаје, које оне једна према другој заузимају, нашли су место и нашем Сунцу. Оно је на северној поли онога зрна-колоса од два милијуна сунаца. И то је светла тачка једног иглиног убода. У ту се тачку збила цела огромна система нашег Сунца, по којој се крећу све његове планете, почињући од Меркура, па све до Нептуна, од њихових пратилаца, па до звезда луталица!... И тај светао иглин убод, на ономе зрну-колосу, има у своје пречнику дужине девет хиљада милијуна километара!... И ја се загледах у тај иглећи убод. Убод и ништа више! И ни сам не знадох како сам себе упитих: „Боже, а где ли је она наша весела Земља, са својих пет части света: Азијом, Африком, Америком, Аустралијом, Европом; са својим неизмерним морима и океанима и толиким острвима и с једном читавом милијардом људи?!..Само да ми је њу наћи, а ја бих већ лако на њој нашао Европу; а нађем ли Европу, онда је без по муке наћи оне две вилинске реке – Дунаво и Саву... А тамо, где се оне састају, тамо се уздиже онај живописни гробен, на коме се беласа наш лепо Београд... А у Београду је и гостионица код „Златног пауна”, а у њој има једна лепо намештена соба, соба из авлије. У тој су соби моји мили и драги другови. Веселе се... И у тај мах догоди се оно – ви знате шта. Ја се тргох и видех да сам и

ја ту – ту међу вама... То је било баш у ономе трену, кад је Кузман подигао чашу, да наздрави будућој звездарници, што ће је овај наш нараштај, који се овако предано одаје науци и уметности и уопште сваком напредном и корисном раду, подићи на нашем Врачару... И ви опет нећете један другом да приђете и да се измирите?... Бојите се, да се не понизите?... Немојте, немојте, понизићете се!...

Ми сви оборисмо главе. Разумели смо га.